

УДК [913:332.135](477)

Джаман М.О., Павленко Т.М.

Естетичні якості території Полтавської області як один із факторів розвитку туристично-рекреаційної діяльності

Оцінено естетичні якості території Полтавської області. Удосконалено методику оцінки естетичних якостей території для туристично-рекреаційних цілей. Запропоновано проводити оцінку за показниками горизонтального і вертикального розчленування рельєфу та показника ландшафтного різноманіття (розраховується як показник ентропії Шеннона). Ключові слова: туризм, рельєф, естетичні якості, ландшафтне різноманіття.

Павленко Т.Н. Эстетические качества территории Полтавской области как один из факторов развития туристическо-рекреационной деятельности. Оценены эстетические качества территории Полтавской области. Усовершенствована методика оценки эстетических качеств территории. Предложено проводить оценку по показателям вертикального и горизонтального расчленения рельефа, а также по показателю ландшафтного разнообразия (рассчитывается как показатель энтропии Шеннона). Ключевые слова: туризм, рельеф, эстетические качества, ландшафтное разнообразие.

Pavlenko T.M. Aesthetical Beauty of Landscapes in Poltavska Oblast as one of the Factors Affecting Tourism and Recreation. The aesthetical beauty of landscapes in Poltavska oblast is estimated (in terms of their potential for tourism and recreation). The methodological footing of estimation is developed. It is proposed to estimate aesthetical beauty using the following indices: horizontal and vertical partition of relief, and landscape diversity (Shannon's entropy is used as an index). **Key words:** tourism, relief, aesthetical beauty, landscape diversity.

Постановка проблеми. Під час аналізу факторів, що впливають на розвиток туристично-рекреаційної діяльності, важливо враховувати фактор наявності ресурсного потенціалу. Одним із показників, що використовується для оцінки рекреаційного потенціалу території, є естетичні якості території. Оцінка естетичних якостей території Полтавської області ще ніким не проводилась. Тому, в межах дослідження рекреаційного потенціалу даної території, важливим етапом є оцінка естетичних якостей території.

Мета дослідження. Мета нашого дослідження – оцінити естетичні якості території Полтавської області.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Питання оцінки рекреаційного потенціалу територій були предметом досліджень багатьох учених, зокрема Ж.І. Бучко, І.М. Гаврильчака, В.Ф. Кифяка, М.П. Крачила, В.І. Мацоли, Н.В. Фоменко та інших.

Для оцінки рекреаційного потенціалу території В.І. Мацола пропонує використовувати такі оціночні показники: естетичні якості території, забезпе-

ність родовищами мінеральних вод та лікувальних грязей, забезпеченість лісовими, водними, кліматичними ресурсами, потенціал природоохоронних територій, історико-культурний фонд, показники рекреаційного навантаження, транспортної доступності, забезпеченості території санаторно-курортними закладами [1].

Ж.І. Бучко зазначає, що дослідження естетичних якостей території відрізняються високим ступенем суб'єктивності. Методика виявлення естетичних якостей ландшафту шляхом естетичного оцінювання, запропонована науковою школою Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича [2], є докладною і досить складною, а саме оцінювання може бути предметом окремого дисертаційного дослідження. Проведені Ж.І. Бучко дослідження естетичної цінності пейзажів показали, що найвищу естетичну цінність мають пейзажі в межах ареалів з дуже високим ступенем ландшафтного різноманіття. Крім цього, на естетичну цінність пейзажу мають вплив інші чинники, зокрема ступінь розчленування рельєфу, антропогенна зміненість. Чинники, що обмежують естетичну цінність: закритість пейзажу (в тому числі залісеність, розташування у пониженнях форм рельєфу) та значна антропогенна перетвореність [2].

Виклад основного матеріалу. У нашому дослідженні ми використали такі показники для оцінки естетичних якостей території: коефіцієнт вертикального розчленування рельєфу та коефіцієнт горизонтального розчленування рельєфу. Вони відіграють головну роль у визначенні естетичної цінності території, оскільки є математичним виразом поверхні рельєфу і характеризують його властивості [1]; а також ландшафтного різноманіття.

Горизонтальний поділ рельєфу – це довжина тальвегів ерозійних форм на одиницю площі (у км/км²). При надмірному або мінімальному горизонтальному поділі естетична цінність території зменшується. В.І. Мацола вважає за найоптимальніші показники в межах 1-2 км/км². Вертикальний поділ – це відносні перевищення між найвищою і найнижчою точками рельєфу. Чим вищі відносні перевищення, тим більша можливість панорамного огляду ближніх, середніх і дальніх планів пейзажу, вибору найбільш вигідних точок огляду.

Пропонуємо використовувати як міру ландшафтного різноманіття міру Шеннона, обчислювати її за формулою [3]

$$H = - \sum_{i=1}^n p_i \log_2 p_i ,$$

де H – ентропія Шеннона, p_i - вірогідність i -го явища (в нашому випадку – частка площі, яку займає певний i -тий ландшафт від площі досліджуваної ділянки. Міру ландшафтного різноманіття ми вважаємо більш точним показником у порівнянні із лісистістю території, яку пропонує використовувати для визначення естетичної цінності території В.І. Мацола. Оскільки на естетичну цінність впливає не лише лісистість, а скоріше контрастність зміни ландшафтів, їх різноманіття, наявність на одній території озер, лісів, лук, річок, ярів тощо. Причому ми підтримуємо і доповнюємо ідею вказаного автора, так як він вважає найоптимальніші показники лісистості – від 25 до 50 відсотків. Якщо лісистість менша за 25% або більша за 50%, то і показник ентропії Шеннона для даної території буде низьким, оскільки різноманіття ландшафту зменшується, він стає одноманітним (переважання лісів або абсолютне переважання іншого рослинного покриву).

Оцінка естетичних якостей території подана в таблиці 1.

Таблиця 1.

Оцінка естетичних якостей території (частково за [1, с. 67])

№ п/п	Показники	Бальна оцінка		
		Висока, 3 бали	Середня, 2 бали	Низька, 1 бал
1.	Горизонтальний поділ рельєфу (км/км ²)	1,0-2,0	0,5-1,0 2,0-3,0	<0,5 >3,0
2.	Вертикальний поділ рельєфу (для рівнинних територій)	>10 м	5-10 м	<5 м
3.	Ландшафтне різноманіття	> (-490)	від (-490) до (-560)	< (- 560)

На основі визначеної методики ми провели оцінювання естетичних якостей території Полтавської області. Для цього розглянули особливості рельєфу та ландшафтного різноманіття території.

Більша частина області розташована в межах Придніпровської низовини, крайня південно-західна (правобережна) частина – в межах Придніпровської височини, крайня північно-східна частина – частково на відрогах Середньоросійської височини. Поверхня області являє собою слабко хвилясту некруто похилу до Дніпра рівнину, розчленовану долинами річок Сули, Псла, Ворскли, Орелі та їх притоками. Найнижчі відмітки висот – на берегах Дніпро-Дзержинського і Кременчуцького водосховищ – відповідно 65 і 81 м. Територія області підвищується в напрямку з південного заходу на північний схід. В центральній частині області абсолютні відмітки досягають 120-160 м, на крайньому північному сході – 170-190 м. Найвищі відмітки висот знаходяться біля Опішні – 202,6 м та південніше Кременчука – 204 м. Середня висота поверхні Полтавської області – 110 м [4, с. 27].

Правобережна частина області має переважно форми рельєфу заплавного типу та форми рельєфу, пов'язані з розчленуванням Придніпровської височини.

Лівобережну частину області за характером рельєфу К.О. Маца поділяє на три частини: південно-західну (найнижча, малорозчленована), центральну (більш розчленовану річковими долинами, ярами та балками), та північно-східну (найбільш підвищена і найбільш розчленована, зі складним горбистим характером рельєфу). Абсолютно рівні території значних розмірів зустрічаються рідко і переважно в південно-західній частині області.

За походженням рельєф області переважно ерозійний. Найбільш поширеними формами рельєфу є вододільні плато, річкові долини, балки, яри. З неерозійних форм рельєфу мають місце степові блюдця, льодовикові та солянокупольні дислокації, різноманітні антропогенні форми рельєфу.

Для аналізу естетичної привабливості території області ми розрахували коефіцієнти вертикального розчленування рельєфу та коефіцієнти горизонтального розчленування рельєфу, використовуючи топографічну карту масштабу 1:200 000 [5]. Результати обрахунків містяться в таблиці 2.

Для обчислення показників ландшафтного різноманіття ми скористалися картою сучасних ландшафтів Полтавської області [4] і провели розрахунки ентропії для кожного адміністративного району. Результати проведених розрахунків містяться в таблиці 2.

Таблиця 2.

Горизонтальне та вертикальне розчленування рельєфу території
Полтавської області*

№ п/п	Райони	Горизонтальне розчленування рельєфу		Вертикальне розчленування рельєфу		Ландшафтне різноманіття	
		Значення коефіцієнту (км/км ²)	Бальна оцінка	Значен- ня (м)	Бальна оцінка	Значення ентропії	Бальна оцінка
1.	Великобагачанський	0,4	1	≥ 10	3	-466	3
2.	Гадяцький	0,4	1	≥ 10	3	-531	2
3.	Глобинський	0,2	1	≥ 10	3	-579	1
4.	Гребінківський	0,3	1	5-10	2	-618	1
5.	Диканський	0,5	2	≥ 10	3	-496	2
6.	Зіньківський	0,4	1	≥ 10	3	-520	2
7.	Карлівський	0,5	2	≥ 10	3	-508	2
8.	Кобеляцький	0,2	1	≥ 10	3	-453	3
9.	Козельщинський	0,2	1	≥ 10	3	-513	2
10.	Котелевський	0,3	1	≥ 10	3	-530	2
11.	Кременчуцький	0,2	1	≥ 10	3	-426	3
12.	Лохвицький	0,4	1	≥ 10	3	-521	2
13.	Лубенський	0,3	1	≥ 10	3	-475	3
14.	Машівський	0,5	2	≥ 10	3	-576	1
15.	Миргородський	0,2	1	≥ 10	3	-478	3
16.	Новосанжарський	0,3	1	≥ 10	3	-470	3
17.	Оржицький	0,3	1	≥ 10	3	-507	2
18.	Пирятинський	0,4	1	5-10	2	-453	3
19.	Полтавський	0,2	1	≥ 10	3	-423	3
20.	Решетилівський	0,4	1	≥ 10	3	-524	2
21.	Семенівський	0,2	1	≥ 10	3	-596	1
22.	Хорольський	0,3	1	≥ 10	3	-528	2
23.	Чорнухинський	0,3	1	≥ 10	3	-536	2
24.	Чутівський	0,5	2	≥ 10	3	-492	2
25.	Шишацький	0,2	1	≥ 10	3	-545	2

* розрахунки проведено автором.

З таблиці видно, що найвищі показники ландшафтного різноманіття – у Полтавському, Кременчуцькому та Великобагачанському районах, найнижчі – у Гребінківському, Семенівському та Глобинському.

Ми провели оцінку естетичної цінності території Полтавської області (коефіцієнти значимості бальних оцінок горизонтального та вертикального розчленування рельєфу та ландшафтного різноманіття прийнято за одиницю, оскільки ми вважаємо значимість вказаних оцінок рівнозначною). В результаті ми отримали наступні коефіцієнти (таблиця 3).

Висновки. Отже, найвищі показники естетичної цінності ландшафтів мають Великобагачанський, Диканський, Карлівський, Кобеляцький, Кременчуцький, Лубенський, Миргородський, Новосанжарський, Полтавський та Чутівський адміністративні райони. На нашу думку, результати проведеного дослідження можуть бути використані для планування розвитку туристичної галузі в регіоні.

Таблиця 3.

Естетична цінність ландшафтів території Полтавської області*

№ п/п	Райони	Коефіцієнт естетичної цінності ландшафтів	№ п/п	Райони	Коефіцієнт естетичної цінності ландшафтів
1	Великобагачанський	2,33	13	Лубенський	2,33
2	Гадяцький	2,00	14	Машівський	2,00
3	Глобинський	1,67	15	Миргородський	2,33
4	Гребінківський	1,33	16	Новосанжарський	2,33
5	Диканський	2,33	17	Оржицький	2,00
6	Зіньківський	2,00	18	Пирятинський	2,00
7	Карлівський	2,33	19	Полтавський	2,33
8	Кобеляцький	2,33	20	Решетилівський	2,00
9	Козельщинський	2,00	21	Семенівський	1,67
10	Котелевський	2,00	22	Хорольський	2,00
11	Кременчуцький	2,33	23	Чорнухинський	2,00
12	Лохвицький	2,00	24	Чутівський	2,33
			25	Шишацький	2,00

* Розрахунки проведено автором

На нашу думку, з метою підвищення практичної значущості подібних досліджень варто проводити оцінку естетичних якостей території менших за площею ділянок, бажано однакових за формою (наприклад, шестикутників). В такому випадку можна шляхом присвоєння центральним точкам шестикутників значення показників естетичної цінності територій та інтерполюванням створити карти естетичної цінності території регіону. Вважаємо перспективними подальші наукові розробки в цьому напрямку.

1. Мацола В.І. Рекреаційно-туристичний комплекс України: Монографія (Ін-т регіональних досліджень НАН України; Редкол.: М.І. Долішній (відп. ред.). – Львів, 1997. – 259 с.
2. Бучко Ж.І. Естетичні якості ландшафтів у контексті використання та збереження гуманістичного ресурсного потенціалу регіону: Дис... канд. геогр. наук: 11.00.01 / Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці, 2001. – 178с. – Бібліогр.: с. 151-169.
3. География и мониторинг биоразнообразия. Колл. авторов. М.: Издательство Научного и учебно-методического центра, 2002. – 432 с.
4. Полтавська область: природа, населення, господарство: Географічний та історико-економічний нарис / К.О. Маца (ред.). – 2 вид., доп. і перероб. – Полтава: Полтавський літератор, 1998. – 335 с.
5. Полтавская область: топографическая карта / Киевская военно-топографическая фабрика. – 1:200 000. – К.: ГП «КВКФ», 2008.